

1848/1914, str. 751–756. — Gesch. der Eisenbahnen der öst. ung. Monarchie, 1. zv., I. del, str. 317. — 6. Sammlung der die Concession und die Constituierung der k. k. priv. Südbahngesellschaft betreffenden Urkunden, Wien 1900. — 7. Gesch. der Eisenbahnen der öst. ung. Monarchie, 1. zv., I. del, str. 321–326. — 8. Ibidem, str. 326–350. — 9. Sammlung der die Concession und die Constituierung ..., str. 5–8. — 10. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 360, 350 in 351–352. — 11. Ibidem, str. 315–316. — 12. Dr. V. Sarabon: Svetovni promet, Cas VI/1915. — 13. Sammlung ..., str. 60–62. — 14. Ibidem, str. 64–74, 152–153. — 15. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 232–233. — 16. Jos. Gorničič-Brdovački: Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine, Zagreb 1952, str. 168–170. — 17. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 354. — 18. Ibidem, str. 432. — 19. Jutro, št. 295,

1937. — 20. Geschichte der Eisenbahnen ... 354. — 21. DAS, spis Trgovske obrtne zbornice v Ljubljani 1855, št. 491, fase 1/1855-5. — 22. Jos. Gorničič-Brdovački: Razvitak željeznica, str. 181. — 23. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 354. — 24. Prof. Franc Kovačič: Trg Središče; Maribor 1910, str. 81. — 25. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 357, 340, 341. — Sammlung ..., str. 112. — 26. Geschichte der Eisenbahnen ..., str. 359. — 27. Kronika mesta Ptuja 1857–1887. Mestni arhiv ptujski. 28. Die Eisenbahnen der öst. ungr. Monarchie und ihr Betrieb im Jahre 1869. — 29. Ferd. Raisp: Graz 1862 — Erinnerungen an die Orient-Eisenbahn von Pragerhof bis Gross-Kanitscha mit Rücksicht auf eine Zweigbahn von Pettau nah Marburg. — 30. Geschichte der Eisenbahnen, str. 354. — 31. Kronika mesta Ptuja 1857–1887.

STAVBNI RAZVOJ GRUBERJEVE PALAČE V LJUBLJANI

JUSA SERAJNIK-VAVKEN

Gruberjeva palača, ena najlepših pozno-baročnih arhitektur v Ljubljani, je po svoji arhitektonski in likovni vrednosti tako pomembna, da zahteva posebno študijo. Zlasti je neznana njena stavbna zgodovina, ki obsega razjasnitev urbanistične lokacije, funkcionalne zasnove stavbe s posebnim oziranjem na določitev prvotnega jedra, faz gradnje in stilne opredelitve.

Stavba leži v območju Stare Ljubljane v predelu Starega trga. Severna fasada je obrnjena proti Levstikovemu trgu (bivši trg Sv. Jakoba). Zahodna fasada z glavnim vhodom pa leži ob Zvezdarski ulici (slika št. 1). Stavba ne stoji samostojno, na vzhodni strani se ji v enaki etažni višini priključuje poslopje tako imenovane »Virantove hiše«; ta je povezana v ostrem kotu z zgradbo, ki teče ob Rožni ulici in se s svojim južnim zaključkom ponovno v ostrem kotu priključuje na pritlično poslopje delavniških obratov poštne direkcije; ti leže ob Zvezdarski ulici in se naslanjajo na južni požarni zid Gruberjeve palače (slika št. 2).

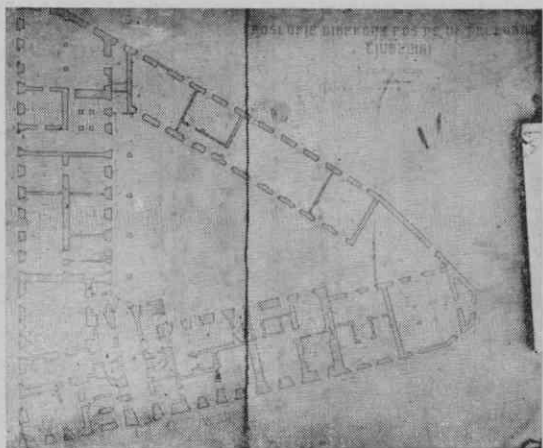
Gruberjeva stavba je dvonadstropna, na šentjakobski strani šestosna, proti Zvezdarski ulici pa štirinajstosna z glavnim portalom. Pritličje je rustikalno z vodoravno potekajočimi fugami in košarasto zaključnimi okni. V nadstropjih so okenske odprtine pravokotne; v I. nadstropju poudarjene z nadstreški, ki se v sredi dvokapno zalomijo in pod odkapno polico v višini parapeta, s

festoni, visečimi na obročih. V II. nadstropju so polkrožni nadstreški, namesto festonov pa je obešena draperija. Vzhodna dvoriščna fasada je sedemosna z enosnim ostankom po priključku »Virantove hiše« zazidanega prvotnega rizalita (slika št. 3). Dekorativni elementi in forme oken na tej fasadi so enaki onim na zahodni in severni fasadi, razen košarasto zaključenih oken v II. nadstropju, na ostanku rizalita, ki ni zazidan s priključkom »Virantove hiše« (slika št. 3). Streha je dvokapna. Tlorisno sta Virantova in Gruberjeva hiša povezani. Virantova hiša ima troramno stopnišče, Gruberjeva pa ima dvoje stopnišč: štukirano eliptično, ki leži levo od vhodne veže in drugo troramno, ležeče v južnem delu stavbe. Prostorji so nanizani ob dvoriščni in ob cestni strani, so prehodni in razen veže v pritličju ter komunikacijskega prehoda ob ovalnem stopnišču brez hodnikov. V I. nadstropju je ob cestni strani kapela.

Kot že omenjeno, je bila stavbna zgodovina Gruberjeve palače nepojasnjena. Vrhovc jo omenja v opisu Ljubljane kot stavbo, ki je nastala po letu 1774 na pogorišču bivšega jezuitskega kolegija.¹ Radics, ki se je obširneje o njej razpisal,² pravi, da je bila sezidana v drugi polovici XVIII. stoletja med leti 1775 in 1782; kot mesto, kjer je bila sezidana, prav tako postavlja pogorišče. Obe ma se je kot tretji pridružil Fabjančič, ki prav tako smatra za čas nastanka dobo po požaru. To je podkrepil s kupno pogodbo od 30. marca 1775, po kateri je »abbé Gabrijel Gruber kupil prostor, kjer je prej stalo semenišče ter del samostanskega stavbišča in sezidal tam hišo za mehanične in hidravlične študije.«³ Vsi omenjeni avtorji so torej vzeli kot letnico post quem leto 1774 in za mesto nastanka postavljali pogorišče. Ta misel se je ponavljala tudi v raznih Gruberjevih biogra-



Sl. 1. Gruberjeva palača — zahodna fasada



Sl. 2. Tloris stavbnega kompleksa med Rožno in Zvezdarsko ulico ter Levstikovim trgom

fijah.⁴ Ker stvari verjetno niso podrobno raziskovali in ker je znano, da je požar upepelil jezuitske stavbe, je bila misel, da je Gruber zidal na pogorišču, zelo privlačna. V zvezi s proučevanjem razvoja obrtnega šolstva v Ljubljani je Gruberjevo hišo omenil tudi Slokar,⁵ ki je prvi navedel leto 1773 kot leto začetka gradnje. S tem je izrekel dvom o zgoraj navedenih podatkih. Same stavbne zgodovine pa ni pojasnil niti proučeval.

Ob naši proučitvi arhivalnih virov, primerjave načrtov mesta iz različnih obdobij, podrobnega študija stavbe in stilne analize smo prišli do novih zaključkov, ki pojasnjujejo stavbno zgodovino in dajejo v še neresenih vprašanjih podlago za nadaljnje proučevanje. Te ugotovitve so: utrditev leta začetka gradnje, pojasnitev urbanističnih faktorjev, ki so vplivali na razvoj stavbe in izločitev prvotnega jedra stavbe.

URBANISTIČNI POLOZAJ

Opis urbanistične situacije do začetka gradnje

Ob proučevanju stavbne zgodovine Gruberjeve palače nas v prvi vrsti zanima njena lokacija in urbanistični »ambient« predela, seveda predvsem v času zidave. Tako skušamo ugotoviti najprej vse tiste urbanistične značilnosti, ki so vplivale najprej na zasnovo, nato na gradnjo in kot končni rezultat dale sedanjo podobo stavbe. To je tembolj upravičeno, ker vemo, da leži stavba na področju Stare Ljubljane in bi pomagala njena točna določitev odkriti ev. srednjeveške osnove, ki jih imajo z redkimi izjemami skoraj vse predpotesne stavbe v tem območju.

Žal predel oziroma točneje trikot med Gornjim trgom, Zvezdarsko in Rožno ulico ni

raziskan in rekonstruiran do časa, ko moremo iz ohranjenega in obstoječega slikovnega materiala (Pieroni, Valvasor) razbrati položaj stavbnih kompleksov. Vemo namreč, da je celoten kompleks trikota po prihodu jezuitov 1596. leta in postavitvi samostana ter cerkve okoli leta 1600⁶ spremenil svojo zunanjo podobo.⁷ Ker pa proučevanje Gruberjeve stavbe ni v neposredni zvezi z urbanistično situacijo predela pred prihodom jezuitov ter nemajhen obseg problema, ki bi zahteval raziskovanje zase, skušamo tu le v grobem podati stanje pred letom 1600, to je do prihoda jezuitov.

Prostor v trikotniku naj bi bil pozidan⁸ ob vseh treh komunikacijah z vencem hiš, ki so ležale v stavbni liniji; ta se nam je ohranila tudi v prikazih mesta (Pieroni, slika št. 4). Te linije so vijugaste, nastale iz počasne organske rasti stavb, a so se ohranile v skladu z izredno trdoživostjo meja stavbnih parcel. Predel med Rožno in Hrenovo ulico, ki je mlajša tvorba, se je moral nasloniti na nek stavbni kompleks v trikotu, ki je moral teči vzporedno še danes ohranjenemu kompleksu vzhodno od Rožne ulice. Poleg že omenjenega arhivalnega vira,⁹ ki nam govori o 30 hišah, stojećih na tem prostoru, lahko ugotovimo, da tudi sicer ni mogel obstajati trg in s tem nezazidano področje, ker je bila dragocenost mesnega oziroma tržnega prostora prevelika, da bi si ga moglo mesto privoščiti (če bi zanj imelo sploh kak večji pomen, zlasti še glede na obrobni položaj predela).

Pieronijev načrt (slika št. 4), najstarejši znani talni načrt Ljubljane iz srede XVII. stoletja, nam kaže situacijo jezuitskega samostana in novo zgrajeno cerkev. Samostan je očitno naslonjen z zahodnim traktom na staro stavbno linijo. S pravokotno zasnovano obliko je nekako vsiljen v rahlo vijugasto raščeno stavbno linijo okolice. Skoraj zakonita prilagodljivost stari parcelaciji tu od-



Sl. 3. Gruberjeva palača — vzhodna dvoriščna fasada

pove, kar je razumljivo zaradi združene posesti, ki jo ima jezuitski red.

Stierov načrt iz srede XVII. stoletja nam o situaciji okoli cerkve sv. Jakoba ne pove dosti več. Kronološko sledi kot slikovna dokumentacija Valvasorjev grafični prikaz Ljubljane (slika št. 5), ki kaže ob cerkvi sv. Jakoba jezuitski samostan v risbi podan nekoliko pretirano, saj stavbna gmota posloplja očitno izstopa iz svoje okolice. Desno od jezuitskega samostana (t.j. proti jugu) je narisana vrt, omejen z zidom na zahodni in južni strani. Ob južni strani je tesno naslonjen na stavbo, ki je domnevno jezuitski seminar. To stavbo nakazuje Gruberjeva skica (slika št. 6), o kateri bomo obširneje razpravljali kasneje. Gruberjeva skica je nastala več kot 100 let po Valvasorjevem prikazu in ne bi bilo nujno, da bi prikazovala enak položaj kot Valvasor ter isto stavbo. Da pa je bila stavba (ali vsaj njena lokacija), ki jo Valvasor kaže ob južnem delu zidu jezuitskega vrta, res seminar, lahko razberemo iz podatka, ki ga daje Fabjančičev rokop. zapissek¹⁰ o hišah na Virantovem vrtu in na podlagi katerega lahko rekonstruiramo položaj predela (skica št. 7). Iz primerjave med rekonstrukcijo in Valvasorjevo risbo pa ugotovimo, da stavba št. 67 (ki je postala tako imenovani seminar, »das neu erbaute seminarium«, že leta 1632, torej pred Valvasorjevim prikazom) sovpada s hišo, ki ima v Valvasorjevi skici povezavo s hodnikom z nasproti stoječo stavbo. Ker ime »das neu erbaute seminarium« kaže na obstoj že starejše, a po namenu enake stavbe in, ker je težko verjeti, da bi novi seminar imel povezavo s hišo, ki bi imela drug namen, lahko označimo torej to nasproti novemu seminarju stoječo stavbo kot stari seminar.

Poslednjo situacijo obravnavanega področja pred zidavo Gruberjeve palače nam



Sl. 4. Pieronijev floris Ljubljane, sred. XVII. stol. (MALj)

kaže Vrhovčev načrt iz leta 1745 — rekonstrukcija. Očitno je narejen po Valvasorjevi predlogi. Ni dosleden in v predelu, ki nas zanima, tudi ne točen.

POLOŽAJ OB ZACETKU GRADNJE

Po tem pregledu slikovnega materiala, ki obravnava čas pred zidavo Gruberjeve palače, lahko preidemo na vprašanje, kje je stavba stala glede na stari seminar in kolegij. To vprašanje je toliko bolj upravičeno, ker smo z dokončno pojasnitvijo o začetku gradnje Gruberjeve palače ugotovili, da je ta nastala v času, ko je jezuitski samostan še obstajal, to je pred velikim požarom 28. junija 1774¹¹ in ki je prizadel večji del hiš, med drugimi tudi samostan in oba seminarja.¹²

O začetku gradnje jasno govori dvorni dekret z dne 15. januarja 1773,¹³ s katerim se Gruberju odobri vsota 2.000 gld za začetek gradnje za hidravlično in mehanično šolo pod pogojem, da bo stavba v dveh letih dokončana in da se v primeru odkupa od kupne cene odbije vsota 2.000 gld. Ta pojasnitev je toliko bolj pomembna, ker se je do sedaj (Vrhovec, Radics, Fabjančič)¹⁴ navajalo kot začetek gradnje leto 1774, to je čas po požaru.

Drugi, še važnejši vir je komisijski protokol z dne 12. junija 1773,¹⁵ ki ni pomemben samo zato, ker nam pojasnjuje začetek gradnje v letu 1773, temveč tudi s tem, da nam odkrije situacijo Gruberjeve palače z opisom in skromno črtno skico (slika št. 6). Iz skice in zapisnika je razvidno, da je Gruber zidal svojo palačo med kolegijem in seminarjem. Pri tej gradnji je stavbo pomaknil nekoliko ven iz linije obeh krajnih stavb. Mestni magistrat je zato ukazal ustaviti gradnjo. Iz spora, ki je temu sledil med mestnim magistratom in jezuiti oziroma Gruberjem, je razvidno, da je magistrat motil ven štrleči zid, ker je s tem ulica postala preozka »in bi bilo zato ob nevarnosti požara težko priti zraven z brizgalnami in orodjem«, sosede pa je motilo, ker je ulica postala pretemna. (Razumeti moramo, da so bile ob začetku gradnje nasproti stoječe hiše.) Pri tem ga je najbolj motil zid oziroma vogal stavbe pri kolegiju, ki je gledal iz ravnine kolegijskega zidu v temelju za 9 col (približno 47 cm),¹⁶ medtem ko ga zid pri seminarju, ki je molel ven le za 3 cole (15,5 cm), ni motil. Gruber je odgovoril, da bi moralo biti magistratu, ki je gradnjo oviral in končno ustavil, znano, da »je gradnja dovoljena od najvišje oblasti in od deželnega mesta in se je tudi polaganje



Sl. 5. Valvasor: Sv. Jakoba cerkev in jezuitski kolegij ok. 1660 (po knjigi Stelè, Valvasorjeva Ljubljana)

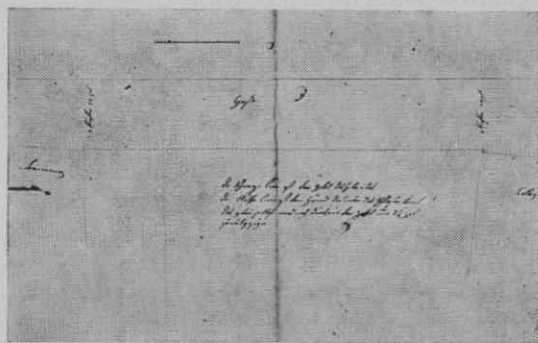
temeljnega kamna izvršilo z vsemi potrebnimi navadnimi javnimi ceremonijami. Prav tako je obrazložil položaj glede na širino ulice s tem, ko navaja, »da gleda temelj nove stavbe pri kolegiju res 9 col ven«, toda od tega se zasujejo 3 cole (15,6 cm), kar pomeni odstavek, ki ga ima peta temelja in ki pride pod pločnik. Pri seminarju je situacija še ugodnejša, saj gleda temelj ven le 3 cole (15,6 cm) in se od tega zasuje 1 cola (5,2 cm). Tako gleda stavba v severnem delu pri kolegiju ven samo 6 col (31,2 cm), toda še to le v višini podzidka, ki je eno in pol cole izbočen od ostalega zidu. Sam pravi, da prilaga obširen načrt in navaja tudi širino ulice: pri kolegiju 3 klaftre 24 col in pri seminarju: 3 klaftre 15 col. To se popolnoma sklada s skico, ki je sicer brez naslova, in ni nobenega dvoma, da je pripadala omenjenemu protokolarnemu zapisniku.

Skica je izrisana na 30 × 40 cm velikem formatu, črtno in dvobarvno: »črna črta je od podzidka poslopja, rdeča je od temelja, ki pride pod pločnik. Poslopje je nazaj potegnjeno od podzidka 2 in 1/2 cole«. ¹⁷ Opis je Gruber zaključil z izjavo, »da cesta ni bila skoraj nič zožena, sicer pa bi moral v nasprotnem primeru spremeniti načrt poslopja in mu dati zaokroženo obliko«.

Zakaj je Gruber zidal svojo stavbo izven linije kolegija in seminarja, je težko pojasniti. Verjetno tega ni napravil iz arhitektonsko-kompozicijskih razlogov. Možno je, da je bil glavni razlog za to stari vrtni zid, ki se tudi omenja v zapisniku in ki je molel ven za 10 col. Ta zid magistrata ni motil, ker najbrž ni bil visok, prav tako ne sosede, ker ni zmanjševal svetlobe nasproti stoječim stavbam. Gruber je verjetno v skladu s čim boljšo in večjo izrabo talne površine silil ven na cesto in se tako postavil v linijo prejšnjega vrtnega zidu. O spremembi načrta po zaokroženi obliki, ki naj bi jo stavba dobila, če bi se odrekel ven štrlečim vogalom na obeh straneh, moremo sklepati, da so temelji in zidovi že stali in da bi bila možna korektura le v tem delu. Stavba je bila verjetno v času spora že tako daleč zgrajena, da se ni postavila zahteva, da se v celoti pomakne bolj noter (proti vrtu) in tudi Gruber ne govori o tej zahtevi. ¹⁸

Kljub najdbi zgoraj opisanega komisijskega protokola in pripadajoče črtne skice, ki tako z vso gotovostjo pojasnjujeta situacijo Gruberjeve palače, moremo priti do istega oziroma zelo podobnega zaključka tudi s primerjavo načrtov Pieronija, Valvasorja oz. Vrhovca, z načrti (slike št. 4, 8, 9), ki že podajajo Gruberjevo palačo.

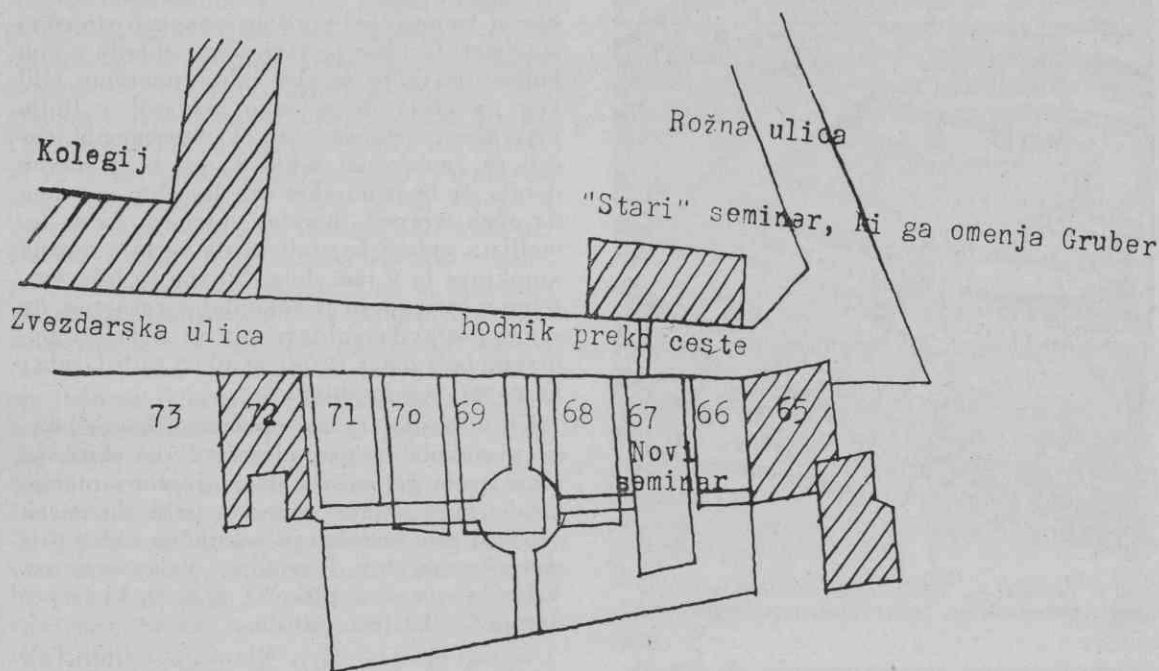
Vemo, da so načrti Pieronija, Stiera ali Vrhovca delani precej netočno in bi odpovedalo vsako preračunavanje v merilu, ker niti razmerja niti objekti niso zanesljivo podani. Kljub temu pa se zdi, da odnosi določenih stavbnih kompleksov niso docela napačno podani, zlasti če gre za orientacijo po tistih gradbenih elementih, katerih obstoj moremo ugotoviti še danes. V našem primeru gre za naključje primerjave južnega zunanjskega zidu jezuitskega samostana z obzidjem na drugi strani Ljubljance ležečega mesta. Podaljšek linije obzidja čez Ljubljano se dobro pokriva z zunanjim južnim robom



Sl. 6. Gruberjeva situacijska skica mehaničnega in hidravličnega šolskega poslopja iz l. 1773 (DAS)

samostana po Pieronijevem, Stierovem ali Vrhovčevem načrtu in zdi se, da tega merilec kljub enostavnosti primerjave ni mogel zanemariti. Pogled na sodoben načrt ali načrt iz druge četrtine XIX. stoletja, ko je podajanje načrtov postalo nedvomno točno, nam odkrije vpadanje severnega zunanjega dela

poročila deželni vladi z dne 12. junija 1773 razberemo, da je tu hotel postaviti erarično ladjedelnico, očitno pa zaradi denarnih ovir tega ni mogel uresničiti. Na pogorišču je imel spravljen les in ladje.²⁰ Ob prodaji pogorišča Hrenu je v pogodbi z dne 31. decembra 1783²¹ zahteval, »da ne sme kupec ali njegov



Sl. 7. Rekonstrukcija hiš ob Zvezdarski ulici po Fabjančiču in Valvasorju. Gruberjev vrt, nastal iz pogorišča šestih hiš (št. 66, 67, 68, 69, 70, 71). Hiša št. 67 že leta 1632 seminar. Hiša št. 72, podrtja l. 1898, mejna hiša Gruberjevega vrta.

Gruberjeve palače v to podaljšano črto mestnega obzidja. Lahko napravimo zaključek, da je Gruber gradil tik ob jezuitskem samostanu. To je bilo pomembneje, ker tako zavrača vsako misel, da je Gruberjeva palača zidana na eventualnih osnovah jezuitskega samostana glede na možnost, da bi po požaru Gruber mogel načrt nekoliko spremeniti in del tega samostana vključiti v svojo stavbo.

Gruberjeva hiša je bila stavba v vrsti, v skladu z lokacijo med strnjeno obcestno zidavo in morda tudi s poudarkom funkcionalne povezave objektov jezuitskega reda in s tem šol, ki so jih v času zasnove in začetka gradnje jezuiti vodili.

SPREMEMBE OKOLJA PO ZGRADITVI GRUBERJEVE PALAČE

Po že omenjenem velikem požaru 28. junija 1774¹⁹ je bilo neposredno prizadeto okolje Gruberjeve hiše. Porušen je bil kolegij, prostor je ostal nezazidan in s tem dal osnovo današnjemu Levstikovemu trgu. Gruber je kupil pogorišče nasproti stoječih šestih hiš in ga spremenil v vrt. Iz Gruberjevega

naslednik graditi, temveč sme prostor uporabiti le za vrt«. To utemeljuje s tem, da se ne bi jemal mehanični hiši razgled in prost zrak. Vprašanje, ali je pogorel tudi stari seminar, pa puščamo odprto; nanj se bomo povrnili ob pretresu gradnje Gruberjeve palače.

Preokret v urbanističnem razvoju in ponovno propadanje starega »ambienta« v tem delu pomeni izgradnja lesenega mostu čez Ljubljano (nekoliko severneje od današnjega), ki je zahteval tudi porušitev stavbe v strnjenem, a z nastankom Gruberjevega vrta že okrnjenim kompleksom hiš ob Ljubljani. Tako je nastala ozka Trubarjeva ulica kot prehod na Levstikov trg.

V 40 letih XIX. stoletja²² se je na vzhodno fasado v severnem delu Gruberjeve hiše naslonila stavba, ki jo je zidal Virant in je bila s pročeljem obrnjena proti Levstikovemu trgu. Zaradi lažjega priključka stavbe, tako formalnega kot konstruktivnega, pa je v širini treh okenskih osi povzela isto fasadno obdelavo kakor Gruberjeva palača, tako da je danes stilno enotnih šest okenskih osi na severni fasadi.

Načrt Blaznikove tiskarne iz leta 1850 do 1860 kaže, da je še pred tem časom nastala tudi stavba vzdolž Rožne ulice (slika št. 9). S tem se je strnil trikot, ki ga oklepajo Zvezdarska in Rožna ulica ter Levstikov trg.

Situacija se ni bistveno spremenila vse do potresa 1895. leta, ko je padel ostanek hiš na južni strani Trubarjeve ulice, ki se je s tem razširila. Čez Ljubljano je bil zgrajen nov zidan most, ki stoji na istem mestu še danes. Prav tako je ohranjen še del vrtno ograje, zgrajene leta 1900²³ s secesijsko ornamentiranimi vogalnimi zidanimi stebri (slika št. 1).

RAZVOJ STAVBE S POSEBNIM OZIROM NA FUNKCIJO PROSTOROV

Ker je situacija ob začetku gradnje pojasnjena in prav tako leto začetka, lahko preidemo na tloris stavbe same in pregledamo vse tiste momente, ki so sestavljali program in odredjali funkcionalno zasnovo tlorisa.

Stavba je bila, kot že povedano, zgrajena za mehanične in hidravlične študije. O tem namenu poroča Gruber tudi sam deželni vladi dne 4. aprila 1783.²⁴ V zvezi s programom, ki pa je hkrati že dejanski opis obstoječih prostorov, nam poroča Gruber v isti listini. Odstavek navajamo v prevodu: »Da

bi hiša služila tem namenom, so bili predlagani naslednji glavni deli:

1. učilnica, v kateri bi se hranili modeli za mehaniko in poljedelstvo in v kateri naj bi bil pouk mehanike in poljedelstva,
2. prostorna dvorana za shranjevanje zelo dragocene obilice knjig iz mehanične in poljedelske stroke,
3. dvorana, v kateri bi se mogle razvrstiti rudninske in druge prirodoslovne zbirke,
4. zopet dvorana, v kateri se namesti zbirka ladijskih modelov, ki je v naših deželah gotovo edina,
5. fizikalna dvorana za vse fizikalne poskuse,
6. dvorana za učilnico zidarjev, tesarjev in risarjev, da bi mogli nemoteno izvrševati svoje praktične naloge,
7. astronomska opazovalnica in velika terasa.

Da bi pa bili tudi strokovni učitelji pri roki, je nadalje predlagal:

1. stanovanje za profesorja mehanike in ravnatelja brodarstva, obsegajoče 4 prostore,
2. stanovanje profesorja risarske, zidarske in tesarske šole, obsegajoče dva prostora,
3. stanovanje profesorja poljedelstva, obsegajoče 2 prostora,



Sl. 8. Ljubljana, načrt iz leta 1808 (DAS)

4. stanovanje profesorja fizike in matematike, obsegajoče 2 prostora,
5. stanovanje za enega pomočnika, obsegajoče 2 prostora.«

V zvezi s tem nas predvsem zanima vprašanje, kateri prostori v Gruberjevi stavbi so ustrezali zgoraj opisanim namenom. Za pojasnitev tega vprašanja pa moramo še enkrat obnoviti predstavo o obsegu Gruberjeve palače.

Če primerjamo število prostorov, ki jih navaja Gruber — teh je v celoti v I. in II. nadstropju 18 —, s številom prostorov, ki nam jih podaja načrt Gruberjeve palače (slika št. 10), lahko ugotovimo, da se njihovo število ne sklada, ker je prostorov na načrtu več, kot jih navaja Gruber. To je prva misel, ki podaja možnost, da je bila Gruberjeva stavba prvotno manjša.

Za pojasnitev pogledjmo še enkrat Gruberjevo črtno skico (slika št. 6), ki jo podaja v merilu in nam daje možnost izmeritve. Po preračunu je Gruberjeva stavba dolga 18 dun. klafter in 5 čevljev,²⁵ kar je približno 36,70 m, to je za celih 10,40 m krajša od dosedanjega obsega pojma Gruberjeve palače. Dolžina po Gruberjevi skici izmerjene hiše se sklada z obsegom hiše do notranjega zidu ob triramnem stopnišču v južnem delu stavbe, t. j. namesto 14-osne, le 11-osna stavba.

Prva ugotovitev bi tako bila, da je bila prvotna Gruberjeva palača le 11-osna. Obstaja še možnost, da je stavba v Gruberjevem času imela dve fazi. Slednje ni verjetno, ker se število sob po Gruberjevem opisu ujema le s številom sob v zmanjšanem obsegu poslopja. (Gruber navaja 18 prostorov, mi pa smo jih našteali samo 17, a smo pri tem izvzeli oba komunikacijska prostora ob eliptičnem stopnišču in dve prav tako ob stopnišču v osi glavnega vhoda ležeči sobi. Tako



Sl. 9. Načrt iz let 1850—1860 (DAS);
tisk Blasnikove tiskarne

je še vedno podana možnost, da je eden od teh štirih prostorov služil za namene, ki jih opisuje Gruber.) Ker je Gruberjevo poročilo iz leta 1785, t. j. poldrugo leto pred njegovim odhodom, je težko verjetno, da bi v tem kratkem času do odhoda, potem ko je bil že v težkih finančnih zadregah²⁶ in je skušal hišo celo prodati,²⁷ še razširjal zgradbo.

Ugotovitev jedra stavbe, ki je tako edino samo Gruberjevo delo, potrjuje še precej drugih razlogov. Najvažnejše je pri tem dejstvo, da ima jedro izrazito težnjo po simetriji, kar se kaže predvsem v formiranju vhodne veže in močno prostorsko poudarjenem rizalitu ter v okenski razvrstitvi, ki je izrazito simetrična (sl. št. 12). V zvezi s simetrijo naj tu še omenimo abnormaliteto, ki je v poševno izvedenem zidu v severozahodnem vogalu, ki pa je pojasnjena z naslonom na jezuitski kolegij. Ugotovitev simetrične tvorbe je toliko pomembnejša, ker je to ena izmed stilnih značilnosti baročne arhitekture in tako ponovno izključuje vsak dvom, da je stavba racionalna tvorba, ki bi nastala na kakršnih koli obstoječih stavbnih osnovah.

Pri pregledu podstrešja je bila odkrita na zunanji strani južnega zunanjega zidu prvotnega jedra fugirano ometana stena, ki kaže popolnoma isto obdelavo kot pritlična etaža (glej sliko št. 11); navedeno dejstvo potrjuje na eni strani pravilnost ugotovitve o jedru stavbe, po drugi strani pa s fugirano obdelavo kaže na to, da je bil zid brez odprtin in zato požarni.

Pri pregledu prostorov smo ugotovili, da sobe izven jedra Gruberjeve stavbe nimajo štukar. Kaže se tudi razlika v stropni konstrukciji, kjer je v prvem in drugem nadstropju v sobah poleg stopnišča (št. 51, slika št. 10), raven strop, da si so vsi drugi prostori v isti etaži obokani. Podobno razliko naredita tudi prostora v priključku v skrajni južni sobi v prizidku, ki sta v nasprotju z ravnimi stropovi v prvi etaži obokana (slika št. 10, št. 57).

Podani razlogi nedvomno govore o prvotnem jedru s simetričnim racionalno zasnovanim tlorisom, ki je dobil v kasnejših 30 letih (t. j. do francoske dobe) svoj južni priključek s stopniščem.

Edini razlog, ki govori proti dokazani gradnji v dveh etapah, so vrata v I. nad stropju v sobi poleg kapele; ta vodijo v sosednjo sobo, ki je že v priključku. Vratna krila so izvedena kakor v drugih Gruberjevih prostorih in imajo nad vrati štukiran motiv s školjčno oblikovano kartušo. To si pojasnimo z možnostjo, da so bila vrata in štukaturni okvir zgrajena kasneje, to je v času povezave na prizidek.

Ko smo tako izluščili prvotno jedro, se lahko povrnemo h Gruberjevemu opisu prostorov in skušamo ugotoviti, kje so ti prostori bili, in pri tem rekonstruiramo, kakšne spremembe so nastale v stavbi posebno še glede na priključek v južnem delu.

Iz Gruberjevega opisa smo razbrali, kakšnim namenom so služili prostori v njegovi stavbi, sedaj si oglejmo še prostore v današnji zgradbi, da bo namenska rekonstrukcija lažja.

Pritličje: V osi stavbe je vhodna veža, široka 3,15 m in dolga 15,50 m. Kot prostor poteka skozi vso širino poslopja in tako tvori prehod na dvoriščno stran. Levo od vhoda leži ovalno stopnišče, dostopno po prehodu iz vhodne veže. Iz te vodijo na levi in desni strani vrata v prostore. Leva polovica: poleg omenjenega ovalnega stopnišča ima še dva večja prostora; eden je podolgovat $10 \times 3,15$ m in ima na daljši stranici tri okna. Dvoje oken je zazidanih, eno pa je predelano v vrata, ki tvorijo prehod v prostor Virantovega priključka. Drug večji prostor $6,15 \times 7,70$ leži v severozahodnem vogalu in je očitno predelan iz dveh prostorov; ima pet oken. Poleg ovalnega stopnišča je prostor nepravilne oblike in predstavlja nekakšen komunikacijski hodnik. Tik ob vhodni veži sta še dva manjša, danes straniščna prostora. Desno od vhodne veže se nizajo ob obcestni strani trije prostori: $3,5 \times 3,30$, $3,10 \times 4,82$ m in $4,82 \times 5,85$ m — današnje hišnikovo stanovanje. Iz vhodne veže je dostopen kletni prostor, velik približno 3×9 m. Ob dvoriščni strani je večji prostor $9,15 \times 3,40$ m, ki je dostopen iz vhodne veže preko manjšega prostora $5,40 \times 2,95$ m. V teh prostorih je danes internat. Med internatom in hišnikovim stanovanjem omenimo še prostor $2,30 \times 2,30$ m, ki je prvotno služil za kurjenje peči. Soba ob dvorišču ima priključene sanitarije. Stropovi so obokani. Ker Gruber omenja v pritličju le delavnico ključavničarjev in mizarjev ter skladišča za shranjevanje velike navigacijske opreme in orodja, lahko sklepamo, da so bili za te prostore dodeljeni večji prostori, stanovanja poslov pa so bila v manjših. Ker ni navedel števila posameznih prostorov, ki služijo za te namene, rekonstrukcijo tako opuščamo.

I. nadstropje. V osi stavbe poleg glavnega stopnišča je prostor $3,80 \times 4$ m, ki pomeni prehod v druge prostore. V osi stavbe v rizalitu je dvoranski prostor $8,75 \times 9,90$ m. Od treh prvotnih oken sta dve predelani v vrata, ki tvorijo prehod v Virantov stavbni priključek. Ob notranjem zidu ima dve polkrožni niši. Levo od osrednje osi imamo tri sobe. Prva podolgovata ob dvoriščni stra-

ni je velika $3,40 \times 10$ m s tremi zazidanimi okni. Vogalna soba $3,80 \times 6,50$ in manjša $5,10 \times 2,20$ ležita tik ob stopnišču. Vsi trije prostori oklepajo manjši prostor, ki je služil za kurjenje peči v teh sobah. Komunikacijski prostor ob stopnišču je nepravilne oblike in prostorsko prehaja v stopniščni prostor. Desno od osrednje osi je pet prostorov: ob zahodni strani, t. j. ob cestni, so po vrsti nanizani trije $6,10 \times 4,50$ m, drugi $2,20 \times 3,40$ m (kapela), tretji $5,10 \times 3,40$ m. Na dvoriščni strani sta dva prostora. Prvi $5,75 \times 5,40$ m, drugi 3×4 m. Ob bivšem požarnem zidu so sanitarije s komunikacijskim prehodom v južni priključek stavbe, t. j. na triramno stopnišče. Teh pet prostorov oklepa podobno kot v levi stavbni polovici prostor, od koder se kurijo peči. Nadstropje zaseda v celoti Državni arhiv Slovenije. Stropovi so zrcalni in razen dveh štukirani.⁵²

II. nadstropje. V tlorisu je popolnoma isto, le da je prostor nad kapelo in sosednjo sobo združen. Stropi so obokani in štukirani razen v rizalitu.

Zaradi lažje orientacije bomo označevali prostore v stavbi s številkami, ki so razvidne iz načrtov (slika št. 10, št. 13). Izhodišče za primerjavo oziroma namensko rekonstrukcijo je dvoje stvari.

1. Kapela, zaradi katere lahko sklepamo, da so štirje prostori, t. j. »stanovanje za profesorja mehanike in ravnatelja brodarstva«, Gruberja bili v tem delu. Možno je, da so to bili prostori št. 54, 55 (t. j. kapela), 66 in 60.

2. Presoja velikosti prostorov po namenu in povezavi ali podobnim strokam namenjenih prostorov.

Gruber omenja kot prvo učilnico, kjer bi bil pouk mehanike in poljedelstva in kjer je hranil modele za ti dve stroki. Ker so za pouk gotovo potrebovali največji prostor, bi bil to lahko le v rizalitu v I. ali II. nadstropju. Ker je bil Gruber profesor mehanike, domnevamo, da so učilnice in prostori mehanične



Sl. 10. Gruberjeva palača, tloris I. nadstropja

in hidravlične stroke bili v isti etaži kot njegovo stanovanje. Ta učilnica bi spadala potem v prvo nadstropje (soba št. 49).

Knjižnica mehanske in poljedelske stroke je spadala seveda v isto etažo, prav tako soba za ladijske modele (Gruber je bil ravnatelj brodarstva). To bi mogli biti sobi št. 61 in 52. Ker pa je bila učilnica za mehaniko kot knjižnica namenjena tudi študiju poljedelstva, menimo, da je bilo stanovanje profesorja poljedelstva, obsegajoče dva prostora v isti etaži in to v sobi 53 in 52.

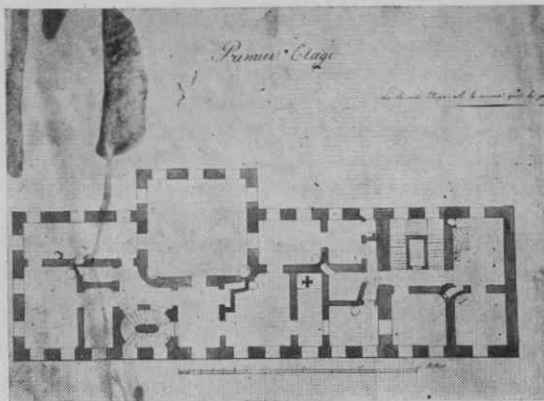
Drugo nadstropje. Največji prostor v rizalitu naj bi bil za učilnico tesarjev, zidarjev in risarjev. Stanovanja profesorja risarske, zidarske in tesarske šole bi moglo biti nad enako velikim stanovanjem I. nadstropja (v sobah št. 52 in 53). Preostane nadalje fizikalna dvorana, ki bi bila lahko soba št. 77 (enak tloris kot soba št. 51 v I. nadstr.) soba za rudninske in druge zbirke pa v prostoru (isti tloris kot soba št. 61). Stanovanje profesorja fizike in matematike ter enega pomočnika pa nad enako velikim prostorom v I. nadstropju (soba št. 60, 55 in 56, 54).

Preostane nam še astronomska opazovalnica in velika terasa. Astronomska opazovalnica ni mogla biti drugje kot kje na strehi; drugo pa je vprašanje terase, o kateri pa ni nobenega sledu. Misel, da bi mogla biti taka terasa v višini drugega nadstropja nad južnim priključkom, je malo verjetna zaradi številnih dokazov (fugiran zid na zunanji strani na podstrehi), ki govorijo o tem, da je priključek nastal po Gruberjevem odhodu.

Pogost motiv na številnih baročnih in poznobaročnih arhitekturah je poudarjanje srednjega dela stavbe. Ta se pogosto zaključuje s teraso ali dvignjenim nadstropjem v srednjem delu ali pa ima okrašen zatrep (Giebel). Možno je, da je tudi Gruberjeva hiša imela tak terasast zaključek nad riza-



Sl. 11. Gruberjeva palača, podstrešje, fugiran omet na stopniščni strani južnega zidu, jugovzhodni del



Sl. 12. Načrt Gruberjeve palače iz francoske dobe (1809–1813, DAS)

litom; to bi tudi ustrezalo Gruberjevemu opisu te terase, ki jo je označil kot »veliko«. Potem ko smo zavrnilo možnost, da bi bila taka terasa na priključku, nam ostane tak velik prostor edino nad rizalitom.

Tu bi bilo treba pojasniti tudi vprašanje dostopa na teraso in astronomsko opazovalnico, oziroma na podstrešje, posebno ko vemo, da ovalne stopnice vodijo le do drugega nadstropja.

Kje naj bi bil tak dostop, oziroma stopnišče? Stopnice moremo iskati samo v predelu, ki kaže prezidave, nikakor pa ne v sobah, ker so se te po svojem videzu ohranile do danes (štuk) in niso doživele prezidav. Že na prvi pogled nam tloris (slika št. 10) kaže v južnem delu večje spremembe, kar je postalo zlasti očitno z napravo sanitarij in komunikacije, ki povezuje prvotno Gruberjevo zasnovo s prizidkom. Prav v tem predelu opazamo v stropu in stenah vseh etaž cilindrično formo. Menimo, da bi bile lahko v tem delu okrogle stopnice, ki so skozi vse etaže vodile na podstrešje. Tako domnevo okroglega stopnišča v kotu stavbe podkrepjujejo še naslednji razlogi:

Baročni tloris pozna kot eno od svojih značilnosti okrogla stopnišča, ki so bila izključno samo funkcionalna, to je predvsem oskrbovalna. V številnih primerih nastopajo take cilindrične stopnice v vogalih stavb ali stičiščih zidov. Naš primer v tem pogledu ni izjema, in ustreza opisanemu baročnemu stopnišču. Položaj južnega kurilnega prostora in hodnika pred njim kaže, da je tu moralo biti stopnišče in s tem oskrbovalna zveza s pritličjem, ker bi v nasprotnem primeru imel zelo neugodno zvezo preko ovalnega stopnišča in drugih prostorov.

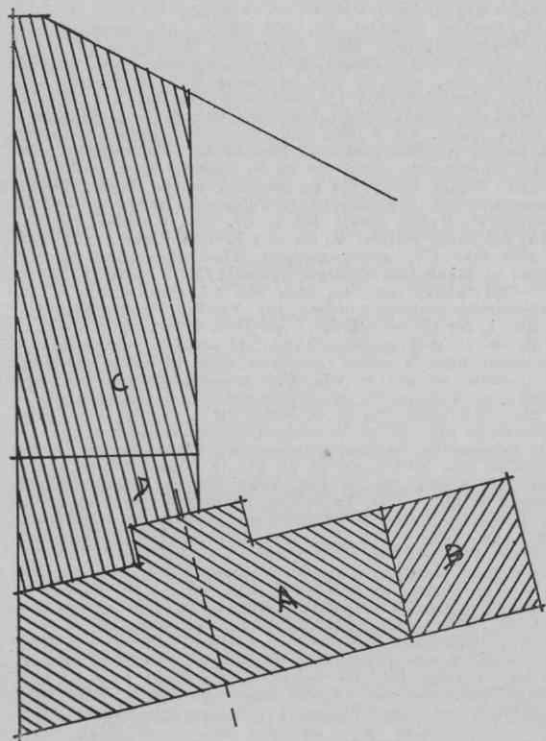
Pomislek, ki govori proti, je to, da so stopnice izstopale na podstrešju v najnižjem delu

strehe, kar pa je mogoče pojasniti s tem, da je streha imela drugo obliko kot današnja.

To okroglo stopnišče je bilo gotovo opuščeno v času južnega priključka, ki je izoblikoval lastno troramno stopnišče, povezano s podstrešjem.

Ko smo tako končali obenem z namensko rekonstrukcijo tudi stavbno zgodovino I. faze, t. j. do leta 1777 (Stelè: Nastanek Kremser-Schmidtovih slik v kapeli²⁸), lahko preidemo na umetnostnozgodovinsko manj pomembne dozidave stavbnih priključkov.

Nepojasnjena ostane v I. stavbni fazi razpoka v severozahodnem vogalu, ki deloma kaže na priključitev nekega zidu. Stvar je toliko bolj zanimiva, ker obdrži stavba simetrijo le do mesta, ki jo kaže razpoka in tudi dolžina do razpoke se ujema z Gruberjevo črtno skico.



Sl. 15. Ponazoritev faz gradnje Gruberjeve in Virantove stavbe

Druga faza. Že ob določitvi jedra stavbe smo spoznali južni priključek. Ugotovimo lahko še to, da je nastal med letom 1783, t. j. med časom Gruberjevega poročila, ki ga še ne obravnava, in tlorisom iz francoske dobe, ker je že spojen s stavbo. Možno je, da je nastal v času francoske okupacije (1809 do 1813) in da je nastal načrt v zvezi z gradbenimi deli. To bi podkrepljeval načrt Ljubljane (slika št. 8) iz leta 1808, na katerem je

Gruberjeva palača izrisana še kot simetrična. S tem priključkom sta se zahodna in vzhodna fasada podaljšali za tri okenske osi, ki so se s svojim dekorjem popolnoma podredile drugim oknom.

Tretja faza. Priključitev Virantove hiše. Ker za Virantov priključek v 40 letih XIX. stol. ne poznamo arhivalnega gradiva razen letnice začetka gradnje, t. j. 1842, podajamo tu le tiste možne variante za priključek, ki jih razberemo iz tlorisa in fasadne obdelave.

Prva možnost: Na vzhodno fasado obstoječe Gruberjeve hiše naj bi se prizidal priključek v širini treh osi. Ta priključek naj bi dal z obstoječo Gruberjevo fasado današnji videz severne fasade. Na priključek bi se prizidala Virantova hiša z drugo fasadno obdelavo in regularnim tlorisom. Ta možnost pa popolnoma odpade, ker višine tal v Gruberjevi stavbi in priključku niso enake.

Druga možnost: Faze so šle v obratnem redu. Najprej naj bi bila postavljena Virantova hiša, kasneje — v kratkem časovnem razmaku — naj bi bil vmesni prostor »zaplombiran«. Ta varianta je bolj sprejemljiva posebno glede na različne višine tal.

Tretja možnost: Enkratna izgradnja priključka (to je vsa Virantova hiša). Ločitev v fasadi in strehah bi nastala izključno iz kompozicijskih razlogov (težak videz dveh hiš, ki sta pod isto neprekinjeno streho).

Ker vsi trije primeri podajajo na precej soroden način kopiranje oziroma dopolnitev Gruberjeve fasade s tremi osmi, je iz urbanističnih razlogov najbolj sprejemljiva zadnja, t. j. tretja možnost, da je ves priključek nastal naenkrat, pa čeprav v različnih fasadnih obdelavah.

Ob koncu lahko dodamo še spremembe v namenu stavbe. Prvotnemu namenu, t. j. obrtni šoli, poslopje ni dolgo služilo.²⁹ Po Gruberjevem odhodu je bilo prodano na dražbi ter ostalo v privatni posesti do leta 1880. Prostori so služili za stanovanja, 1778. leta, kot govori vir,³⁰ pa so bili tu nastanjeni oficirji. Po 1880. letu je stavbo kupila Kranjska hranilnica. V času njenega lastništva je bila v Gruberjevi hiši umetna tkalnica gobelinov,³¹ ki so se tudi razstavljali,³² v pritličju pa prodajalna in kavarna.³³ Po I. svetovni vojni je prišla stavba v posest Poštne direkcije, ki je sobe preuredila v poslovne prostore. Po II. svetovni vojni je Gruberjeva hiša v državni lasti, prostore pa si delita Poštna direkcija in Državni arhiv Slovenije.

*

Zaradi boljšega razumevanja Gruberjeve dejavnosti dodajamo kot dopolnilo teksta njegov življenjepis.

Gabrijel Gruber S. J. je bil rojen na Dunaju 6. maja 1740. Sorodnik Janez Gruber je bil misijonar v Mongoliji in to je verjetno privlačilo Gabrijela, da je izbral isti poklic. Kot 15-leten je vstopil v jezuitski red in bil v njem do razpusta leta 1773. Teološke študije je končal v Gradcu, filologijo pa je študiral na Dunaju, kjer je tudi poučeval latinščino na orientalski akademiji. Z Dunaja je odšel v Judenburg ter od tod po enem letu v Ljubljano, kjer je bil določen za profesorja mehanike na pobudo od l. 1767 delujoče »Kranjske družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti«.³⁴

Gruber je prispel v Ljubljano 3. junija 1768.³⁵ Za svojo nalogo je nabavil potrebne knjige o hidravlični arhitekturi, o tesarstvu, o graditvi mlinov in mostov, o urarski umetnosti in o vodogradnjah. Kupil je razne merilne instrumente, mikrometrično šestilo, stružnico in preizkusno tehtnico. Začel je predavati 8. aprila 1769. Pouk je bil ob nedeljah in praznikih.³⁶ Učil je rokodelce, zaposlene v stavbarstvu, mehaniko, risanje, zemljemerstvo in hidravliko do svojega odhoda iz Ljubljane.³⁷ Poleg poučevanja je vodil gradnjo ljubljanskega kanala.³⁸

Spomladi 1773. leta je začel graditi stavbo za hidravlično in mehansko šolo.³⁹ V ta namen in ker je potreboval opeko za gradnjo kanala, si je 1774 zgradil opekarno na Prulah, ki pa je po 1777. letu prenehala z obratovanjem.⁴⁰ V zvezi s poukom hidravlike je najel izdelovalca ladij, »ki je napravil različne vzorce ladij«.⁴¹ Po razpustu jezuitskega reda jeseni 1773 je Gruber ostal v Ljubljani. Ker je bil gmotno dobro situiran — po razpustu reda je lahko imel lastno premoženje —, si je kupil parcelo pod Rožnikom,⁴² kjer si je zgradil vilo.⁴³

V zvezi z gradnjo prekopa je postal ravnatelj brodarstva in l. 1775 c. kr. svetnik.⁴⁴ Zaradi naraščajočih nasprotstev, ki so predvsem izhajala iz denarnih težav, je bil 1777. leta odstavljen od vodstva pri gradnji prekopa; delo je nadaljeval Vincencij Struppi in ga leta 1782 dokončal.⁴⁵

Leto njegovega odhoda iz Ljubljane ni točno znano. Vrhovec navaja leto 1783,⁴⁶ Bleiweis in Slokar leto 1784,⁴⁷ Steska »ne pred letom 1787«.⁴⁸ Verjetno pa je bilo to leta 1785, sredi januarja, kot je ugotovil V. Kopatin iz zapiskov »Historiae annuae«.⁴⁹ Ta čas bi bil podkrepjen s Steskovim poročilom.⁴⁸ Po letu 1777 je vedno bolj lezel v dolgove, ki so nastali zaradi denarnih potreb ob zidavi hiše. Po odhodu je bilo njegovo premoženje ocenjeno na 17.798 gold in prodano na dražbi.⁴⁹

Iz Ljubljane je odšel v Rusijo, kjer jezuitski red ni bil razpuščen. To je bila zasluga

škofa v Vilni, ki je bil obenem apostolski delegat za Rusijo. Ta je prepovedal v Rusiji razglasiti papežev dekret. Verjetno se je tu Gruber dalje časa zadržal ter mnogo gradil, saj se označuje Vilno kot »Gruberjevo mesto«.⁵⁰ Iz Vilna je odšel v Mohilevo, kjer je poučeval mehaniko, od l. 1786 pa v Polocku matematiko, fiziko in arhitekturo, kjer je bil prav tako delaven kot v Ljubljani. L. 1802 je bil izvoljen za generala jezuitov, živčih v Rusiji; po l. 1804 so mu bili podložni še jezuiti v Neapeljskem kraljestvu, Angliji, Ameriki in Irski.

Umrli je v Petrogradu ob požaru l. 1805.⁵¹

OPOMBE

DAS = Državni arhiv Slovenije

MA = Mestni arhiv

SBL = Slovenski biografski leksikon

1. Vrhovec: Die wohllöbl. Hauptstadt Laibach, 1886, str. 55. — 2. Radics: Alte Häuser in Laibach I., 1908. — 3. Fabjančič: Knjiga hiš I. 1940-45, str. 319, rkp MA. — 4. Glonar, SBL: Gruber Gabrijel, str. 268-269. — V. Steska: Pater G. Gruber, Izvestja Muz. društva za Kranjsko, XV. zv. 1 in 2, str. 41. — V. Kopatin: S. J. G. Gruber in njegov prekop: Kronika slov. mest I. 1954, str. 8 in 9. — 5. Slokar: Zgodovina obrt. šolstva v Lj. do l. 1860, rkp str. 5-7, MA. — 6. Kos, M.: Srednjeveška Ljubljana, str. 9. — 7. Fabjančič: Knjiga ljublj. hiš I. rkp MA, str. 313: »Jezuiti so kupili 30 hiš in jih dali podretiti. Te hiše so stale vzdolž Rožne ulice (severo-zah. stran) ter na Sv. Jakoba trgu. — 8. Fabjančič: Knjiga ljublj. hiš I., jezuitske stavbe na Sv. Jakoba trgu, str. 313, rkp MA. — 9. Fabjančič: prav tam. — 10. Fabjančič: Knjiga ljublj. hiš I, str. 326: Virantov vrt, rkp MA, III. hiša (r. 251, h. 68 — t. h. d. do 1665 2 gld. nato 4 gld) 1632-1773 novo semenišče (Das neu erbaute seminarium - so Jakob Lichtenberger gewest); Op. V urbarju 1752-55: »N. Das Seminarium Soc. Jesu von 2 heysern danon in das Seminarium verbaut worden«. Str. 350 Tik Virantovega vrta: r. 255; h. 72; 141 — t. h. d. 3, od 1676. 1599 Gregor Mütz... Hišo so l. 1898 podrl. DAS: Extract: Die rektificirane davčnega urbarja mesta Ljubljane. Hiše, ki jih je dal Abbé G. Gruber po požaru leta 1774 porušiti. Navaja se višina davka za te hiše: No 66 — Seminarij S; J; od ene hiše — 5 gld. 32 krajcar. No 67 — Seminarij S; J; dve hiši, katerih ena je bila No 68 — vzidana v seminar (deren eines in das Seminarium verbaut worden) 14 gld 2 kr. No 69 Gregor Weischel ena hiša 5 gld 55 kr. No 70 Tomaž Finsterwalder ena hiša 4 gld. No 71 Joh. Felix Kapus, župnik 12 gld, skupaj 40 gld. — 11. Fabjančič: Ljubljanski sodniki in župani, III. knj., str. 712. Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje 1957, str. 142. — 12. Vrhovec: Die wohllöbl. Hauptstadt Laibach 1886, str. 54. — 13. DAS: Konvolut 455. — 14. Vrhovec: Die wohllöbl. Hauptstadt Laibach 1886, str. 54. Radics: Alte Häuser in Laibach I. 1908, str. 14 sl., Fabjančič: Knjiga ljublj. hiš I., Jezuitske stavbe na Sv. Jakobu trgu, rkp MA, str. 313. — 15. Prezidijski spisi, konvolut 455. — 16. 1 klatra (dunajska) 1,89648 m = 6 čevljev, 1 čevlj = 0,316081 m = 6 col. 1 cola = 5,2 cm. — 17. Origin. tekst: Die schwarze linie ist von Zokl des Gebäudes die Rothe linie ist vom Grund der unter das Pflaster kommt das Gebäu selbst wird noch durchaus von Zokl um 1 1/2 Zol zurückgezogen. — 18. DAS: Prezidijski spisi, konvolut 455. — 19. Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje, str. 142. — 20. MA: Fasc 74, str. 146-147. Prepis pogodbe med Gruberjem in Hrenom. — 21. MA: prav tam. — 22. MA: Codex XX./2 Verzeichniss der Gewerbsleute. — 23. MA: Fasc. 1510, št. 15560, stavbno dovoljenje za 2,90 m visoko ograjo v Trubarjevi ulici. — 24. DAS: Prezidijski spisi, konvolut 455, Gruberjevo poročilo deželni vladi z dne 4. aprila 1783. — 25. gl. opomba 16. — 26. Slokar: Zgodovina obrt. šolstva v Ljubljani. Rkp MA, str. 7. »Julija meseca 1779 se je zadalil pri Janezu Gottliebenu grofu Stampferju za 14.000 gld proti 4% obrestovanju. Od Antona pl. Raaba si je 20. jul. 1783 izposodil 10.000 gld, ki se jih je obvezal vrniti s 4% obrestmi v 2 letih. Dne 2. jan. 1784 je dobil od Franca Zoisa posojilo v znesku 1150 gld. Dolgoval je tudi 481 gld. državni tovarni porcelana na Dunaju in 345 gld fiskusu. — 27. DAS: Prezidijski spisi, konvolut 455, Grub. poročilo deželni vladi z dne 4. apr. 1783; Gruber ponuja hišo za 40.000 gld. — 28. Stele: M. J. Kremser-Schmidt v Sloveniji, Ljubljana 1957, str. 14. »... Slike v Gruberjevi kapelici niso datirane, vendar je gotovo, da so nastale vsaj 1778, nikakor pa ne pred letom 1777.« — 29. Slokar: Zgodovina obrt. šolstva v Lj. Rkp MA, str. 3-7. — 30. MA: Fasc 89 Registratura 1, seznam hiš

v Lj. z dne 10. II. 1798. — 51. Radics: Alte Häuser in Laibach I. 1908, str. 14 sl. — 52. Prav tam. — 53. Radics: Alte Häuser in Laibach I. 1908; Vrhovnik: Gostilne v stari Ljubljani 1926; Fasc 32, popis prebivalstva 1890 in 1900. — 54. V. Steska: Pater Gabrijel Gruber; Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, XV. zv. 1 in 2, str. 41—46. V. Kopatin: S. J. G. Gruber S. J. in njegov prekop, Kronika slovenskih mest I. 1934, str. 8 in 9. Glonar: Gruber Gabrijel, SBL I. knjiga, str. 268 in 269. — 55. Diarium coll. S. J. labacensis 1651—1792; 3. VI. 1768: P. G. Gruber mechanic exp. primus profesor Labaci hodie advenit. — 56. Iv. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva v Ljubljani do l. 1860; rkp MA, str. 3—7. — 57. Prav tam. — 58. Glonar: Gruber Gabrijel, SBL I. knjiga, str. 268 in 269. — 59. DAS: Prezidialni spisi, konvolut 455; Gruberjevo poročilo z dne 4. aprila 1785. —

40. Iv. Slokar: Ljubljanske opekarne, str. 14, rkp MA. — 41. V. Steska: P. Gabrijel Gruber, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko XV. zvezek 1 in 2, str. 41—46. — 42. Iv. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva, str. 3—7, rkp MA. — 43. Glonar: Gruber Gabrijel, SBL I, str. 268 in 269. — 44. Mittheilungen des Musealvereins für Krain 1896, 96. — 45. Glonar: Gruber Gabrijel, SBL I, str. 268 in 269. — 46. Vrhovec: Die wohllöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach, Laibach 1886, str. 55. — 47. Bleiweis: Mittheilungen des Musealvereins für Krain 1855; Slokar: Zgod. obrt. šolstva, str. 3—7, rkp MA. — 48. V. Steska: Pater G. Gruber, Izvestja muz. društva za Kranjsko, letnik XV, zv. 1 in 2, str. 41—45. — 49. V. Kopatin: S. J. G. Gruber in njegov prekop; Kronika slovenskih mest I; str. 8 in 9. — 50. Ustno prof. Mole. — 51. SBL, str. 268—269.

PREŠERNI NA VRHNIKI

RAFAEL OGRIN

Ko govori Fr. Kidrič v svoji razpravi »Prešerni od konca XV. do srede XIX. stoletja« o gospodarskih talentih med Prešerni, pravi, da sta bila najznamenitejša med njimi Jurij (1772—1847), trgovec v Trstu, in Janez (1769 do 1814), posestnik na Brezovici pri Ljubljani. Ohranilo se je menda sporočilo, nadaljuje, da sta bila brata in doma nekje okoli Brezij na Gorenjskem, vendar se to po matičnih knjigah menda ne da dokazati. To pa ne drži.

Po rojstni knjigi radovljiske fare so se rodili v Zabreznici št. 6 pri Španu, staršem Tomažu in Neži Prešeren otroci:

20. februarja 1765 Matija (ne Matevž),

15. maja 1767 Marija Magdalena,

8. maja 1769 Janez Nepomuk,

9. aprila 1772 Jurij.

Domačija je bila podložna graščini v Begunjah. Najstarejši sin Matija je prevzel dom in bil oče Franceta Justa Prešerna (1808—1864), pesnikovega prijatelja in posestnika na Bledu. Francetova mati je bila Katarina Hafner. Drugi otroci so šli po svetu. Marija se je poročila 28. februarja 1791 na Rodinah z Janezom Kokajlem, rojenim v Logatcu okrog leta 1764 in posestnikom na Vrhnikih št. 177 (danes Cankarjev trg št. 11). Prinesla mu je za doto 1800 gld kranjske veljave. Janez se je poročil 20. junija 1791 (ne 1790) s svojo malo sestrično Marijo Pezdir, rojeno Legat, posestnico in gostilničarko pri Škandru na Brezovici pri Ljubljani. Jurij je odšel v Trst in začel tam trgovati.

Tudi oče Tomaž je preživel zadnja leta na Brezovici in tam umrl 8. maja 1803, star 73 let.

Janez Kokajl je imel na Vrhnikih poldrugo kmetijo in hiši št. 177 in 180. Posestvo je bilo podložno graščini na Bokalcu. Na Vrhnikih se je rodila 23. novembra 1796 hčerka Marija Ana. Oče je že naslednje leto 7. aprila 1797 umrl za jetiko, hčerka mu je sledila 25.

marca 1798. Posestvo je podedovala Marija Magdalena. V svojem testamentu z dne 26. novembra 1805 je zapustila vrhniško posestvo svojim trem bratom Matiji, Janezu in Juriju.

Marija Kokajl je umrla 1. decembra 1805 v Ljubljani, Gradišče št. 32.

Brezovski Janez je izplačal svojemu bratu Matiji 2000 gld, brat Jurij pa je svoj delež odstopil njemu in njegovim otrokom. Tako je postal Janez leta 1808 edini posestnik vrhniške kmetije. V svojem testamentu z dne 16. maja 1814 je zapustil brezovsko posestvo svojemu sinu Francu, posestvo na Vrhnikih in Logu pa sinu Janezu.

Janez ml. je umrl že leta 1824. Njegovo premoženje je podedovala njegova mati, ki ga je predala svojemu sinu iz prvega zakona, Antonu Pezdirju.

Tako so gospodarili Prešerni na Vrhnikih od leta 1797 do 1832.

Bratranca, Janezov sin Franc, ki je podedoval brezovsko posestvo, in Matijev sin Franc, posestnik na Bledu, sta imela stike z Vrhniko tudi po ženah.

Brezovski Franc se je poročil z Marijo Kotnik, rojeno 25. avgusta 1809 na Verdu pri Vrhnikih, blejski Franc pa z njeno nečakinjo Amalijo. Marijina sestra Ana Kotnik, rojena 14. julija 1802, se je poročila s sodnikom Mertličem v Bistri. Tu se jima je rodila 16. januarja 1823 hči Amalija. Mertlič se je pozneje preselil kot graščinski upravnik na Bled, kjer je blejski Franc spoznal Amalijo in se z njo 1845 poročil. Njena sestra Marija Gabrijela pa se je poročila s svojim bratrancom, znanim mecenom Francem Kotnikom na Verdu pri Vrhnikih.

Blejskemu Francetu so rekli »bogati Prešeren«. Vendar je bilo njegovo bogastvo le navidezno. Leta 1857 je kupil kopališče v Želečah št. 21 za 21.000 fl. Ob njegovi smrti 1864 je bila ta posest zadolžena preko kupne cene; štiri leta pozneje je bila na prostovoljni